

Vergerij mlajši in Primož Trubar: latinski humanizem in slovenska reformacija

Marko Marinčič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
marko.marincic@ff.uni-lj.si

Slovenski reformator Primož Trubar se je v uvodu k svojemu prevodu evangelijev in Apostolskih del (1557) poklonil nekdanjemu koprskemu škofu Petru Pavlu Vergeriju mlajšemu, nekdanj vodilnemu cerkvenemu politiku, zdaj ideologu reformacije, kot osebi, ki je »poleg Boga najbolj odločilno spodbudila« njegovo delo. Kljub tej eksplicitni izjavi starejše zgodovine slovenske književnosti in učbeniki pogosto zanemarjajo Vergerijevo vlogo pri nastanku prvih prevodov Biblije v slovenščino, saj skušajo postaviti v ospredje Trubarjeve samonikle literarne talente. Prispevek pokaže, da po eni strani ni smiselno precenjevati Trubarjeve humanistične izobrazbe, da pa prav Vergerijeva biografija Trubarjevemu prevajalskemu delu daje mednarodno relevanten intelektualni okvir. Ta okvir je Vergerijev razvoj od humanista tradicionalnega kova, ki je Andreasa Divusa podpiral pri prevajanju Homerja v latinščino in se zaničljivo izražal o Luthrovi robati latinščini, do militantnega reformatorja, ki pa je bil vendarle pripravljen spodbujati in mentorirati prevajanje Nove zaveze po Erazmu in Luthru namesto po izvornikih. Poleg tega Vergerij nikdar ni opustil zamisli o konstrukciji skupnega, na latinični (in ne glagolski) pisavi temelječega literarnega jezika Slovencev in dalmatinskih Hrvatov. Ta povsem teoretični projekt je bil poskus kompromisa med panslavizmom humanistov (Pribojevič) in Trubarjevim radikalnim pragmatizmom, ki je med drugim dopuščal pogovorne nemicizme, značilne predvsem za Ljubljano. Zamisel je bila vizionarska vsaj v dveh pogledih: anticipirala je protinemški purizem poznejše literarne slovenščine in utopične ideje 19. stoletja o skupnem »ilirskem« jeziku tistih južnih Slovanov, ki so pisali v latinici.

Ključne besede: Slovenija / kulturna zgodovina / latinski humanizem / reformacija / Trubar, Primož / Vergerij, Peter Pavel ml. / *Biblija* / slovenski prevod

Non dubitamus te perspicere ac non semel deplorare tristem hanc harum regionum Patriae nostrae calamitatem et barbariem: utpote, in quibus bonarum artium humaniorumque studiorum contemptus et neglectio passim iam turpiter dominatur.

P. Trubar A. Bohoriču, 1. avgust 1565

Povsem jasno mi je, da opažaš in neredko objokuješ to bridko nesrečo, to barbarstvo v pokrajinah naše Domovine. Kako tudi ne, ko pa tam že vsepovprek sramotno gospodujeta zaničevanje in zanemarjanje dobrih umetnosti in humanističnih študijev.¹

Komaj kdo med gimnazijsko izobraženimi Slovenci, ki jim letnica prve slovenske knjige, torej *Abeceдаря* in *Katekizma* (1550), pomeni začetek našega štetja, ve, da je dal protestantskemu tisku v slovenščini – in s tem slovenskemu slovstvu – odločilno spodbudo Koprčan Pier Paolo Vergerio² (1498–65), cerkveni politik svetovnega formata, ki je kot papeški nuncij poskušal organizirati koncil in preprečiti verski razkol, po neuspehu prestopil k protestantom, emigriral v Švico ter nato v Nemčijo in se uveljavil kot eden vodilnih ideologov in propagandistov reformacije. Kot svetovalec württemberskega vojvode Krištofa je med drugim spodbudil in finančno omogočil natis Trubarjevega prevoda *Matejevega evangelija*, nato pa vseh štirih evangelijev in *Apostolskih del*.³ Da ga učbeniki slovenske književnosti in zgodovine omenjajo kvečjemu mimogrede, je v veliki meri dediščina romantičnega nacionalizma 19. stoletja: Trubar je smel dobiti mesto začetnika slovenskega slovstva predvsem kot »samonikli genij«, ki je sicer vpet v reformacijo, v sočasne intelektualno-literarne tokove pa po možnosti ne. Zato ne preseneča, da slovenska literarna zgodovina njegovemu študiju pri Pietru Bonomu v Trstu⁴ dolgo

¹ Ta in preostali prevodi iz tujejezičnih virov so delo avtorja.

² V nadaljevanju uporabljam poslovenjeno obliko imena »Peter Pavel Vergerij oz. Vergerij mlajši«.

³ Pomembno novejšo delo Jacobson Schutte se žal omejuje na obdobje Vergerijeve verske »preobrazbe« in ne obravnava njegovega reformacijskega delovanja. O tem več Pierce. Temeljno delo je še vedno Sixt, ob njem tudi Hubert. Ključen vir informacij o Vergerijevem odnosu s Trubarjem je korespondenca z vojvodo Krištofom Württemberskim, von Kausler in Schott.

⁴ Trubar, ki se je pri Bonomu šolal že v letih 1523–27, temu blagemu humanističnemu škofu napravi ekspliciten poklon v pismu Bullingerju 13. marca 1557: »Tergesti ab episcopo Petro Bonomo, poeta et viro piissimo, sum a teneris annis educatus« (Elze, *Primus Trubers Briefe* 27; Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, 27; Vrečko in Krajnc-Vrečko 24, 26–27). V uvodu k prvemu delu prevoda *Nove zaveze* (prav tako 1557) pripoveduje, kako je Bonomo njemu in drugim učencem v Trstu v italijanščini, nemščini in slovenščini razlagal Vergilija, *Erazmove Paraphrases* in *Novum Testamentum* in

ni pripisovala pomembne vloge,⁵ vlogo mentorja in (posredno) mecena Vergerija pa je celo načrtno zmanjševala.

Zanimivo je, da so predsodek proti Vergeriju kot stremuškem konvertitu in samovšečno čvekavemu »Italijančku«, ki si skuša prilastiti zasluge za Trubarjevo avtorsko delo, lansirali nemško pišoči avtorji;⁶ med pomembnejšimi slovenskimi literarnimi zgodovinarji se je takemu pogledu resnici na ljubo pridružil samo avtor temeljne in vplivne monografije o Trubarju Mirko Rupel, ki med drugim podaja takle domišljjski opis Trubarjevega prvega srečanja z Vergerijem leta 1555:

Na eni strani impozantna postava malce nadutega in bahavega svetovnjaka in živahnega diplomata s širokimi kretnjami in gospodujočim glasom, na drugi pa nekoliko zadržani in nezaupljivi provincialni predikant, vendar z bistrim pogledom in ne brez resnobe in možatosti. (Rupel, *Primož Trubar* 87)⁷

Kalvinovo *Institutio christianae religionis*. Ob robu navpično doda citat iz Vergilija (*Aen.* 4.539): »Et bene apud memores veteris stat gratia facti.« To ironično govori Didona, ki jo Enej zapušča; Trubar izjavo preobrne v *hommage* Bonomu, čigar šole se očitno spominja s hrepenečo, »didonovsko« nostalgijo.

⁵ Vendar prim. Simoniti (*Humanizem* 231 in 234): »Prepričan sem, da bi se tedaj v novi luči pokazalo tudi vprašanje Trubarjevega humanistično-filološkega pristopa k prevajanju ravno v tisti fazi, ko se še ni močneje naslonil na lutrovsko smer reformacije.« Tudi Grdina (»Der Humanismus« 80) smiselno opozarja, da je Trubar pri Bonomu prišel v stik predvsem s »čisto humanistično tradicijo« (branje Vergilija in Erazma) in manj z reformatorskimi idejami. Širca poudarja vlogo Bonoma kot posredovalca zvinglijanske duhovnosti, a tudi »erazmovskega« humanizma, še posebno v pedagoških nazorih. Kalvinove *Institucije* so v Benetkah brali že leta 1537, torej leto po izidu (Di Brazzano 327, op. 182), vendar ni jasno, kdaj se je Trubar z njim seznanil pri Bonomu; po Kidriču (»Ogrodje« 205), ki se mu pridružuje Di Brazzano 326–328, je bilo to očitno v času Trubarjevega tretjega bivanja v Trstu 1540–41. Trubarjevemu odnosu z Bonomom in Vergerijem se temeljiteje posveča Cavazza (»Bonomo, Vergerio, Trubar«).

⁶ Že Schnurrer 42, še izraziteje pa Elze, »Die slowenischen protestantischen Bibelbücher« 120: »Aber es war nicht die Liebe zum slovenischen Volke, die ihn dazu trieb, sondern die eigene Ruhmsucht, welche er unter hochklingenden Phrasen und Ausdrücken frommer Demuth nur schwer verbarg. Durch sein Naturell und seinen früheren Lebensgang war er gewöhnt, sich über Andere zu erheben, nicht ihnen zu dienen.«

⁷ Zabaven poskus očrtnitve »zgovornega in častihlepnega Vergerija« je Rupel, »Tisk slovenskih knjig«. Iz dokumentacije je jasno razvidno, da je Vergerij nemškemu tiskarju v svežem navdušenju nad slovenskim projektom prenašljivo obljubil prevod celotne *Nove zaveze* in se z zakupom bal papirja spravil v finančne škripce, saj je bil Trubar pri prevajanju počasen; posredovati je moral sam Bullinger. Ruplov sklep (str. 244) pa se glasi: »Tako je Bullinger v opisanem sporu uspešno posredoval in potolažil tiskarja. Gotovo pa si je mislil svoje, zakaj dobro je poznal brbravega Italijana. Ves nesporazum je pač nastal zaradi bahavega govorjenja Vergerijevega, ki ga je [tiskar] Gessner preresno vzel.«

A čeprav je ta avtohtonistični pogled na Trubarja v znanstveni diskusiji v veliki meri presežen, renesančni humanizem kot temelj elitne kulture in kontekst protestanske publicistike slovensko literarno zgodovino še vedno zanima bolj obrobno. Predvsem pa je predsodek zoper »svetovnjaški« (v. s.) kontekst ostal globoko ukoreninjen v kulturnem imaginariju in v šolski tradiciji. Največja ironija je, da Vergerija pred posplošenim predsodkom zoper katolištvo, Cerkev, latinščino itd. ni moglo rešiti *niti to*, da je odpadel od katolištva in postal eden najbolj srditih, najbolj sarkastičnih in v druge jezike največ prevajanih pamfletistov zoper papeštvo oz. zoper katoliške menihe in dostojanstvenike (slednje rad naziva s sramotilno formulo *rasi & uncti*, »pobriti in maziljeni«).

Temeljno delo Primoža Simonitija o humanizmu na Slovenskem in humanistih slovenskega porekla, ki je posvečeno predvsem Kranjski, Koroški in Štajerski, je v strokovni javnosti vsaj deloma uzavestilo vlogo latinskega humanizma v intelektualni kulturi 15. in 16. stoletja, torej tudi v povezavi z začetki protestantskega tiska v slovenščini. Vendar splošni predsodek zoper renesančni humanizem kot intelektualni kontekst fenomena »Trubar« ostaja živ. Nevralgična točka je ravno Trubarjev dolg Vergeriju. Če se je namreč npr. Sigismund Herberstein (1486–1566), ki je Zahodu predstavil Rusijo, samoniklemu vzniku slovenske kulture zdel neškodljiv, se je za Vergerija (ki je Herbersteina bral in citiral!) dolgo zdelo, da ga naravnost ogroža.⁸ In vendar skupni ali sorodni pogovorni jezik ni bil edina vez med prebivalci pokrajin, ki so bili tedaj podložni deloma Habsburžanom, deloma Beneški republiki. Ozemelske in etnične bariere je v tistem času še v bistveno večji meri presegala univerzalna kultura latinskega humanizma.⁹

Romantični kult Trubarja kot pravečenika slovenske literature ima racionalno zgodovinsko jedro; njegova prednost pred podobnimi kulti 19. stoletja, npr. kultom Valentina Vodnika (prim. Dovič), je v tem, da se opira na nesporno dejstvo o Trubarju kot začetniku slovenskega tiska in s tem slovenskega slovstva v najširšem pomenu besede. Kljub

⁸ Schnurrer 1 že uvodoma poudarja, da se brez srečanja med Trubarjem in Vergerijem v Württembergu sploh ne bi začel tisk slovanskih knjig. Pozitivno sta Vergerijev vpliv ovrednotila tudi Murko in Gruden, ki je prvi skušal zbrati relevantne dokumentarne vire; Gruden Vergeriju odkrito priznava zaslugo, da se je Trubar sploh lotil prevajanja *Nove zaveze*. Prim. tudi Kidrič 32–36 in Pogačnik, *Zgodovina* 148–150; Koruza, 1991, 57. Tematiki so se v zadnjih desetletjih nekoliko temeljiteje posvetili Bonazza, 29–32, Pogačnik, *Peter Pavel Vergerij*, in Lorenz.

⁹ Lep primer tega je sicer neznani humanistični govornik s Kranjske (najbrž branec ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja), ki je v Benetkah z bleščečim govorom nastopil kot odposlanec Maksimilijana, izvoljenega, a nikdar kronanega vladarja Svelega rimskega cesarstva nemške narodnosti; prim. Simoniti, »Janž Ravbar«.

temu je pogled na slovenski reformacijski tisk prepogosto dekontekstualiziran, tj. izvzet iz širših intelektualnih okvirov evropske renesanse in reformacije. Ta kontekst v Trubarjevem primeru povsem konkretno predstavljata njegov tržaški učitelj, humanistični škof in pesnik Pietro Bonomo, in Vergerij mlajši.

Vergeriji so bili koprška družina; plemiška, a ne premožna. Reformator Vergerij se je lahko ponašal, da ima v svojem rodovniku slovitega humanista z enakim imenom, *Pier Paolo Vergerio* (1370–1444), t. i. Vergerija starejšega. Ta se je pri Manuelu Hrisolorasu v Firencah med prvimi naučil grščine, objavil Petrarcov ep *Africa* in mu dodal Petrarkov življenjepis, v traktatu *De ingenuis moribus et liberalibus studiis adulescentiae* (1402–03) utemeljil humanistični izobrazbeni ideal in napisal (prvo ohranjeno) humanistično komedijo *Paulus*.¹⁰ Sorodstveno razmerje med Vergerijema je nejasno; ni izključeno, da sta bila sorodnika v neposredni liniji. Andreas Divus, ki je svoj prevod Homerja in nekaterih drugih grških pesnikov v latinščino posvetil Vergeriju mlajšemu ob nastopu škofovanja v Kopru, v uvodu k svoji izdaji iz leta 1537 krvno vez zelo poudarja.¹¹

Vergerij mlajši¹² je študiral v Padovi in doktoriral iz prava. Ko mu je leta 1527, komaj leto po poroki, umrla žena Diana Contarini, je kot laik začel kariero v cerkveni diplomaciji. Leta 1535 je bil kot papeški nuncij poslan v Nemčijo, da bi dosegel sklic pomiritvenega koncila v severni Italiji. Misija se je končala brez uspeha. Leta 1536 je bil posvečen v duhovnika in škofa; najprej je dobil škofijo v Modrušu na današnjem Hrvaškem, kar je razumel kot degradacijo; nekoliko bolj zadovoljen je bil z rodnim Koprom, kamor so ga premestili še istega leta. V teh letih se je lahko seznanil z ostanki glagolske liturgije, ki je v Istri in Dalmaciji ostajala živa vse od časov Cirila in Metoda. Vendar se je v škofiji sprva zadrževal poredko in še naprej deloval kot nekakšen *freelance* cerkveni diplomat. Zato je od nadrejenih v Rimu prejel več opozoril. V tem času je imel intenzivne stike z blago reformnimi strujami v Italiji in Franciji; dopisoval si je z Margareto Navarsko in obiskal francoski dvor. Stike z Luthrom in drugimi radikalnimi reformatorji je vzpostavil že med nunciato, vendar iz njegovih uradnih

¹⁰ Pomembnejša dela o Vergeriju starejšem: Babuder; Ziliotto, Bischoff; McManamon. Novejša izdaja *De ingenuis moribus* z angleškim prevodom in bibliografijo: Kallendorff.

¹¹ Prim. Marinčič, »Lie quiet, Divus«.

¹² Poglavitni sekundarni viri, v katerih je zbrana biografska dokumentacija, so Sixt (izvrstno delo, ki vključuje vse bistvene vire), Hubert, Jacobson Schutte in Pierce, *Pier Paolo Vergerio*. Lep biografski prikaz, dostopen v slovenščini, je Cavazza (»Nenavadna osebnost«).

poročil v Rim in iz drugih virov ni mogoče sklepati, kako se je razvijala njegova »herezija«. V uradnih nunciaturnih poročilih se o reformatorjih izraža izrazito slabšalno, vendar njegova pravoverniška vnema zbuja pomisleke. Še posebno slabšalni opisi Luthra, s katerim se je novembra 1535 srečal za papeževim hrbtom: Vergerij svojega poznejšega idola v uradnih poročilih opisuje kot neomikanca, ki govori slabo latinščino in ima begajoč pogled zločinca, obsojenega na smrt.¹³

Tisti zgodovinarji, ki skušajo Vergerijev verskonazorski razvoj kronološko opredeliti, se gibljejo med dvema skrajnostma: po prvi razlagi je imel Vergerij že v času nunciature reformatorske simpatije, ki jih je skušal prikriti z denunciatorsko vnemo v uradnih poročilih, po drugi je njegovo odpadništvo sprožilo šele razočaranje, ker je bil po neuspehu svojih misij v Nemčijo degradiran in pozneje izločen iz priprav na tridentinski koncil (o tem delu njegove kariere Pobežin). Poročila o tem, da je subverzivno deloval že kot koprski škof, da je pobožnim ženskam prepovedoval čaščenje svetnikov, odstranjeval njihove kipe in po Kopru kričal »Bog, samo Bog«, so vprašljiva, saj gre za dokazno gradivo beneškega inkvizicijskega procesa, v katerem je bil oproščen (1546). Robert A. Pierce (»A New Look«) je smiselno opozoril, da so tovrstne religiozno-nazorske preobrazbe psihološko preveč kompleksen pojav, da bi jih bilo smiselno obravnavati strogo kronološko. In vendar se zdi, da je Vergeriju odločilno spodbudo za dokončni prestop dala bližnja izkušnja z usodo Francesca Spiere, ki se je leta 1548 znašel na inkvizicijskem procesu, nato javno preklcal svoje »heretične« izjave in kmalu zatem v hudih duševnih mukah umrl.¹⁴

Vergerij je za uspehe, ki jih je Trubar žel kot pridigar, morda vedel že pred svojo spreobrnitvijo. Še v času, ko je upal, da bo kot škof v Trstu nadomestil bolehnega Bonoma (1540), je svojemu sorodniku Ottonellu Vidi, ki ga je nadomeščal v Kopru, denunciiral nekega »ljubljskega pridigarja«;¹⁵ ta je morda identičen s Trubarjem.¹⁶ Sledilo je desetletje

¹³ Viri o Vergerijevem srečanju z Luthrom so priročno zbrani pri Jacobson Schutte 94 isl. in Buzzi.

¹⁴ Prim. Hubert 16–17; podrobneje Sixt 124 isl. O Spierovem primeru Vergerij pretresljivo piše v spisu *La historia di M. Francesco Spiera* (1551). Prim. tudi Cavazza, »Una vicenda europea«.

¹⁵ »Specialmente mi piacque et spiacque insieme ciò che mi scriveste di quel predicator di Lubiana, che non è già in Sassonia et pur vi si predica in publico il luterismo et voi faceste bene a prenderla contra di lui. A questo proposito vi dico con gran dolore che per tutto dove vado vi è molta di quella merce sassonica, con tutto che si habbi in molti lochi usata una gran severità de fuochi per consumarla. Et in somma le cose in ogni luoco vanno peggiorando, et così non fusse« (Manuzio c. 106r.).

¹⁶ Lorenz 250 glede tega navaja nekaj upravičenih dvomov: Vida na dogajanje v Trstu ni mogel vplivati, malo verjetno pa je, da bi Trubar svoje pridigarsko delovanje v tem času širil tudi v koprsko škofijo.

verske preobrazbe. Leta 1549 je bil Vergerij odstavljen in izobčen. V času, ko je izšla prva slovenska knjiga, je bil pastor v Vicosopranu. Leta 1553 se je preselil v Tübingen in postal svetovalec vojvode Krištofa. Šele v tej vlogi se je vključil v reformacijo na ozemlju sedanje Slovenije.

Vergerij in Trubar sta očitno prišla v posreden ali neposreden stik najpozneje leta 1554. Januarja 1555 sta se srečala v Ulmu, na organizacijskem sestanku glede prevajanja *Biblije* v (južno)slovanske jezike. Vergerij vojvodi Krištofu piše o tem, da ne more misliti na nič drugega kot na prevod *in linguam Slavonicam* (von Kausler in Schott 83–84). Še istega leta izide Matejev evangelij (Vergerio in Trubar, *Ta evangelij svetega Matevža*), brez nemščine na naslovnici, v humanistični latinici in ne več v gotici (nesporno Vergerijev vpliv), z latinskim podnaslovom in s podpisom »vashi slushabniki inu bratie V. T.«¹⁷ V novi izdaji *Katekizma* istega leta so podpisani »N. V. T.«, pri čemer identiteta osebe z inicialko N. ni jasna, vendar sta V. in T. očitno spet Vergerij in Trubar.

V Vergerijevih Štirih dialogih (*Dialogi quatuor*) iz leta 1559, uperjenih zoper tridentinski koncil, se ena od nastopajočih oseb vzneseno veseli, ker »se zdaj Kristus pogovarja tudi s Slovani«. Ker se domneve o tem, da si je Vergerij sistematično prilaščal zasluge za prevod, opirajo zlasti na ta odlomek, si ga oglejmo поблиže:

ATH. Cum feceris mentionem Vergerii, quem audio ante triennium caepisse curare, ut in linguam Slavicam novum Testamentum converteretur, quomodo successit labor HIL. Probe, iam novum Testamentum prodiit, iam Christus cum Sclavis quoque loquitur, Testamento accesserunt, etiam Sclavice, aliquot Loci communes, quin Postilla quoque, in nomine Domini, autore P. Trubero. Sed audi amplius, quandoquidem ista versio serviet duntaxat Carniae & Carniolae, & vicinis quibusdam provintiis, Vergerius nunc est in opere, & curat versionem utriusque Testamenti, quae ita sit dialectis attemperata, ut a reliquis quoque nationibus Sclavicis intelligi possit, saltem a praecipuis, atque in primis a Dalmatis. ATH. Quam iniquo animo feret Papa cum suis Osiis, ut doctrina filii Dei genuina & pura, ad tam multas nationes propagetur. (Vergerio, *Dialogi quatuor* 63)

¹⁷ Cavazza (»Bonomo, Vergerio, Trubar« 136) smiselno poudarja Vergerijev vpliv. Odločitev za humanistično latinico (namesto gotice/Frakturschrift, uporabljene leta 1550) ni bila samoumevna, imela pa je daljnosežne posledice; prim. Schnurrer 14; Rupel, *Primož Trubar* 91. Številne slovenske zgodovinarje je zbudilo zaporedje podpisov V. T., Vergerij in Trubar. Pomislek je absurden; celo ne glede na drugačno razumevanje avtorstva je šlo pri protestantskem tisku predvsem za vprašanje političnih in materialnih zaslug. Na naslovnici avtorjev (kot pri večini protestantskih tiskov tega časa) ni, pod predgovorom pa sta samo inicialki V. T. Vergerij ima pred Trubarjem prednost zgolj kot oseba, materialno in politično zaslužna za objavo. Upoštevati pa je treba tudi Vergerijevo pomoč pri konzultiranju grškega izvirnika; gl. spodaj.

ATANAZIJ. Ko si že omenil Vergerija, o katerem slišim, da se je pred tremi leti začel truditi, da bi nastal prevod *Nove zaveze* v slovanski jezik – kako se je to kaj posrečilo? HILARIJ. Zelo dobro, *Nova zaveza* je že izšla, Kristus se že pogovarja tudi s Slovani. Zavezi je dodanih, prav tako v slovanskem jeziku, nekaj *loci communes*, pa tudi Postila, v Gospodovem imenu. Avtor je P. Truber. Toda poslušaj naprej. Medtem ko ta prevod služi samo Koroški, Kranjski in nekaterim bližnjim pokrajinam, je zdaj Vergerij poprijel za delo in skuša priskrbeti prevod obeh zavez, ki bo dialektom prilagojen na tak način, da ga bodo lahko razumela tudi druga slovanska ljudstva, vsaj glavna, predvsem pa Dalmatinci. ATANAZIJ. Kako nejevoljen bo papež s svojimi Hosiusi, da se nauk Božjega sina v pristni in čisti obliki širi med tolikera ljudstva!

Vergerij povsem jasno razlikuje med sabo kot pobudnikom projekta in Trubarjem kot avtorjem; da slednjega omeni šele na koncu, za *Postilo*, ne moti, saj je bil vrstni red *perifrastični naslov – avtor* tudi na naslovnica običajen. Presenetljiva in megalomanska pa je napoved novega prevoda, ki bi ga razumelo več slovanskih ljudstev, poleg Kranjcev, Korošcev in njim bližnjih *vsaj Dalmatinci*. K slednjim se vrnemo v nadaljevanju; toda bistveno vprašanje je: je Vergerij res načrtoval tak prevod?

Proti koncu istega leta je vojvoda Krištof prejel pisne in ustne pritožbe na račun Trubarjevega prevoda, češ da je pogosto napačen in vsebuje radikalne zwinglijanske poglede na krst, zadnjo večerjo in vprašanje opravičenja po veri. Da je v ozadju teh obtožb Vergerij, kot so slovenski zgodovinarji pogosto domnevali,¹⁸ ni zelo verjetno, saj se je ta s Trubarjevim prevodom v istem letu (gl. zgoraj) ponašal kot s svojim dosežkom; obtožba zwinglijanstva bi potemtaka pomenila samoobtožbo.¹⁹ A celo če bi bil »denuciant« res Vergerij, je absurdna misel, da bi bil njegov motiv ljubo-sumje na Trubarja kot *avtorja* svetopisemskih prevodov.²⁰

¹⁸ Najizraziteje Rupel (*Primož Trubar* 106–109), vendar že prej Schnurer (31–42). Denunciacije so prišle s Kranjske; komaj verjetno se zdi, da bi Vergerij iz Nemčije organiziral »zaroto« proti Trubarju; če bi kaj takega že kanil, bi se lahko naslonil na nemške sodelavce.

¹⁹ Tako Cavazza (»Bonomo, Vergerio, Trubar« 144), ki pa dopušča možnost, da je Trubar v denunciantu prepoznal Vergerija, ki je leta 1557 vojvodi Krištofu dejansko ovadil starega prijatelja in profesorja v Tübingenu Mattea Gribaldija, češ da razširja antitrinitarne nauke, Celia Seconda Curioneja pa zwinglijanstva.

²⁰ Odveč je poudariti, da je za Vergerija opuščanje tradicije latinskega humanizma samo po sebi pomenilo veliko kulturno žrtev. O njegovih notranjih bojih, ko je čedalje bolj opuščal latinščino v korist italijanščini (ker »je bilo Bogu po volji, da mora poučevati ljudstva«), obstajajo pretresljiva pričevanja; npr. Gherardo c. 182r. Zato je tem bolj čudaška misel, da bi briljantni pravnik in diplomat svoj intelektualni prestiž gradil na »ukradenem« avtorstvu katekizma in prevodov *Nove zaveze* v slovenščino. Rupel

Trubar se je po zaščito zatekel h kralju Maksimilijanu. Ta je pri nekem učenjaku slovanskega porekla naročil ekspertizo. Pokazala je, da je Trubarjev prevod v doktrinarnem pogledu neoporečen. Povsem nepričakovano pa je anonimni poročevalec »raztrgal« Trubarjev jezik:

Tota continentia libri hujus sclavonici majoris, translatio nempe evangeliorum, vera et sincera, cum praefationibus praecedentibus et postillis sequentibus, est sancta et christiana; lingua tamen ipsa seu prolocutio, quam auctor sclavonicam posuit, est quidem sclavonica, tamen arctata et constricta ad illam saltem sclavonicae linguae proprietatem, qua provinciae Styria, Carniola et Carinthia utuntur, ita quod si ista translatio legatur coram illis Sclavis, qui in partibus regni Ungariae superioribus, in comitatibus Trinchiniensi, Arwa, Lypto et aliis vicinis morantur, parum aut fere nihil sint intellecturi. Itidem de Polonis, Bohemis, Moravis, Russis, Muscovitis, Illiricis et his qui circa Zagrabiam sunt, sentiendum, quod videlicet translatio haec ab illis non intelligatur. Quin proprietates etiam ipsius Styriacae, Carniolae et Carinthiae linguae tam obscure sunt redditae, ut vulgus seu communis populus illarum provinciarum, absque cognitione linguae germanicae, non sit intellecturus complura hic posita vocabula, eo quod non pauca sint, quae germanicam potius quam sclavonicam linguam sapiant, prout sunt illa: vrshah, gnada, ferdammene, trosht, nuz, leben, erbszhina, son, aydi, styma et alia multa, quae longe praestaret per totum opus ita revidere et reddere, ut etiam absque germanicae linguae cognitione quilibet illius linguagii homo possit intelligere ea quae dicantur, hoc namque modo talis haec translatio fieret cum majore fructu et commodo plebis christianae. (Elze, *Primus Trubers Briefe* 57–59)

Celotna vsebina te večje slovanske knjige, torej prevod evangelijev, je zvesta resnici, brezhibna in s predgovori in postilami vred sveta in krščanska. Toda jezik in izraz, ki ju je avtor predstavil kot slovanska, sta sicer res slovanska, vendar zožena in omejena na značilnosti slovanskega jezika, ki se govori v pokrajinah Štajerski, Kranjski in Koroški. Če bi ta prevod brali tisti Slovani, ki prebivajo v gornjih delih madžarskega kraljestva, v komitatih Trencsen, Arva, Lipto in sosednjih, bi razumeli malo ali skoraj nič. Enako si lahko mislimo o Poljakih, Čehih, Moravcih, Rusih, Moskovitih, Ilirih in teh v okolici Zagreba: prevoda najbrž sploh ne bi razumeli. A tudi značilnosti štajerskega, kranjskega in koroškega jezika so poustvarjene tako nejasno, da preprosto ljudstvo tistih pokrajin brez znanja nemškega jezika številnih besed ne bi moglo razumeti, saj

(*Slovenski protestantski pisci* 17) se čudi, da Trubar pod svojimi deli ni podpisan oz. da dopušča deljeno avtorstvo (V. T.); o Vergerijevem podpisu pod *Ene molitvijo* zapiše: »[D]opustil je celó, da so prav pod slovenskim prevodom Ene molitve, ki je samo [sic!] v originalu bila Vergerijeva, natisnili samo Vergerijevo ime. In vendar častihlepni Lah, ki je tako hotel vzbujati videz slovenskega in slovanskega literata ...« Vergeriju zanesljivo ni šlo za sloves slovenskega »literata«, upravičeno pa si je lastil velik del zaslug za projekt reformacije v slovensko govorečih pokrajinah.

je med njimi nemalo takih, ki bolj kot slovansko zvenijo nemško, na primer: uržah, gnada, ferdamani, trošt, nuc, leben, erbščina, zon, ajdi, štima in še veliko takega, kar bi bilo še najbolj smiselno v vsem delu popraviti in prevesti tako, da bi lahko govorec tistega jezika povedano razumel tudi brez znanja nemščine. Kajti na ta način bi imel prevod pri krščanskem ljudstvu več učinka in koristi.

Kot ugotavlja Katičić, je lahko v avtorju te »recenzije« že Trubar prepoznal humanista hrvaškega rodu Pavla Skalića.²¹ Poleg tega Katičić prepričljivo domneva, da je Skalić v svojem protinemškem purizmu in pri svoji utopični zahtevi po univerzalnem »slovanskem« prevodu izhajal iz humanističnega »slavizma«, torej iz ideje o Slovanih kot enotnem ljudstvu, ki jo je na Hrvaškem razširjal že Vinko Pribojević (Vincentius Priboevius) s Hvara v spisu *De origine successibusque Slavorum* (1532), na Slovenskem pa pozneje Bohorič.

Vergerij je v Štirih dialogih izražal podobne ideje. Toda njegova zamisel o skupnem slovanskem jeziku je bistveno zmernejša od Skalićeve panslovanske utopije. Omejil se je na narečja, ki danes tvorijo slovenščino, in na »Dalmatince«. To spominja na Vergerijev in Trubarjev prvotni projekt, ki je vključeval dva Hrvata; eden od njiju je bil Dalmatinec, ki je trdil, da prevod *Biblije* že ima, a ga ni hotel izročiti; pozneje je brez sledu izginil (o tem Trubar v predgovoru k prvemu delu *Nove zaveze, Ta prvi dejl tiga Noviga testamenta*; Vrečko 25–27, 46–48). Trubar se je pozneje od te ideje distanciral in spodbujal hrvaške tiske v glagolici, Vergerij pa od prvotnega proto-ilirističnega slovensko-hrvaškega načrta očitno ni hotel odstopiti.²² Toda spor je bil predvsem načelne narave in ga je literarna zgodovina po nepotrebnem razumela v smislu osebnega rivalstva. Vergerij je v duhu renesančnega humanizma hotel ohraniti vsaj minimum vseslovanskega

²¹ Indić je izrecna omemba prebivalcev v okolici Zagreba. O zapletenem rivalskem odnosu med protestantom Vergerijem in Skalićem zanimivo piše Jovanović. O razmerju med slovensko in hrvaško reformacijo pregledno Rajšp.

²² Da so bili njegovi načrti resni, priča Trubarjeva denunciacija kralju Maksimilijanu 2. januarja 1560: »Mitt dem dolmetschen der bibel jn die crobatische sprach, welches der Vergerius nun jn das viert jar außgibt, wurdts nichts darauß, dan er hatt noch bißher an der bibel oder an ainigen buch nicht ain wortt jn der crobatischen sprach verdolmetschet, vrsach, er khan weder windisch noch crobatisch recht reden, vil weniger dolmetschen. So mag er auch jemandts, wiewol er deßwegen jren vilen vnd an manigs orth mit grossen verhaißungen geschriben, der sollichs wolt oder khundt thon, nicht bekhumen etc., dauon ain ander maln mehr« (Elze, *Primus Trubers Briefe*, 41–43; Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja* 40, 42–43; Vrečko in Krajnc-Vrečko 39–40, 42). Vergerij si je torej po Trubarjevi navedbi za alternativni prevod prizadeval že leto pred izidom prvega dela *Nove zaveze*.

univerzalizma, Trubar pa se je odločil za strogo razmejitev slovenščina/hrvaščina in s pogosto uporabo nemicizmov tvegala, da ne bo razumljen *niti v okolici Zagreba*.

Izrecna omemba Dalmatincev pa je zanimiva še v enem pogledu. Kot sem skušal nakazati v nedavnem prispevku (»Dva Vergerija«), jo je mogoče razumeti kot odmev Vergerijeve polemike s poljskim kardinalom Hosiusom (Stanisław Hozjusz, 1504–79), enem od ideologov tridentinskega koncila. Ta je med drugim objavil spis v obliki dialoga z naslovom *Dialog o vprašanju, ali je skladno z Božjim pravom, da so laiki pripuščeni h kelihu, da imajo duhovniki žene in da se božjo službo opravlja v ljudskem jeziku* (*Dialogus de eo, num calicem laicis et uxores sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*, 1558). Vergerijev neposredni odgovor so Štirje dialogi o Hosiusovi knjigi ... (*Dialogi quatuor de libro, quem Stanislaus Osius ... edidit*, 1559). Hosius se v polemiki zoper uporabo ljudskih jezikov (zlasti o5v.–7r.) med drugim sklicuje na dejstvo, da Rusi ne razumejo več svoje lastne slovanske liturgije, drugi Slovani pa so glagolsko liturgijo opustili. Njegov ključni argument zoper prevajanje *Biblije* v govornje jezike pa je raznolikost slovanskih narečij. To je treba razumeti v kontekstu splošnega pomisleka zoper prevajanje svetih knjig: kot omenja tudi Hosius (o8r.–v.), se že Luthrov in Zwinglijev prevod med seboj v marsičem razlikujeta; v čem sta torej zvesta »izvirniku«? Raznolikost slovanskih dialektov bi lahko vodila le v še večjo anarhijo, saj Poljak razume južnega Slovana slabše kot Švab ali Švicar Holandca ali Burgundca (o6r.–v.). Zato Hosius kot kompromisno rešitev predlaga prevod v »dalmatinski« jezik, ki izhaja od Hieronima in je celo »elegantnejši« od poljščine:

Quamlibet autem nos ipsos amemus, tamen illud fateamur necesse est, Sclavorum aut Dalmatorum linguam esse multo elegantiore, quam sit nostra, ita, ut si precatones & sacras lectiones, in vernaculam transferre linguam oportet, in ea potissimum transferendae sint, a qua nostra duxit originem, quae praestat etiam caeteris elegantia. Cum praesertim Dalmatica lingua sacros libros Hieronymum vertisse constet, ut in eius usu minus esse periculi videatur. (o6v.–7r.)

Naj imamo [sc. Poljaki] sami sebe še tako radi, je prav priznati, da je jezik Sklavov [ni jasno, katero ljudstvo ima Hosius v mislih, morda (tudi) Slovence] ali Dalmatincev veliko elegantnejši kot naš. Če bi bilo treba molitve in sveta berila prevesti v ljudski jezik, bi jih bilo še najbolje prevesti v tisti jezik, iz katerega izhaja tudi naš in ki ostale prekaša v eleganci. In ker je znano, da je Hieronim svete knjige prevedel v dalmatinski jezik, se zdi uporaba tega jezika tem manj nevarna.

Kot je prepričljivo pokazal Frick (42–43), gre pri »Hieronimovi Dalmatinski Bibliji« za očitno zavajanje. Besedilo ima obliko dialoga, v katerem glavna oseba Aratus (= Hosius sam) pogosto navaja protireformacijske ugovore, zato da jih lahko (s pomočjo sogovornika Harpagusa) pobija. Hosiusova *dramatis persona* ni iskrena, ko išče sprejemljive primere liturgije v vernakularju; v resnici slovansko obredje zavrača, pa naj izhaja od Cirila in Metoda ali od samega Hieronima.

Tudi Vergerij je provokacijo takoj razbral: če je imel Hosius v mislih Hieronimovo slovansko *Biblijo*, se je skliceval na mit,²³ če pa je cilj al na ostanke glagolske liturgije, mu je lahko Vergerij postregel z informacijami iz prve roke, saj je v glagolici nekoč sam maševal.²⁴

HIL. [...] Sed audi reliqua, Eccius, in loco communi penultimo, garrit nescio quid de Hieronymo, ex cuius impetratione, Missae fuerint Sclavica lingua celebratae. Fabulam narrat. Nam longe post tempora Hieronymi, nimirum ante sexcentos duntaxat annos, tempore Methodii & Cyrulli, qui Moraviam ad fidem Christi adduxerant, caeptae sunt Missae Sclavorum lingua peragi. ATH. Quid tibi nunc cum isto inepto Eccio? Cur adducis? HIL. Mane & videbis, Eccius itaque, post illam fabulam, sic ait: At gens huius linguae dudum cessit suo privilegio & se latinae conformat Ecclesiae. ATH. Mihi videris negare. Nam capite abnuis. HIL. Sic est. Nego constanter. Gens huius linguae minime cessit suo privilegio (si modo id fuit privilegium) & minime se conformat latinae Ecclesiae. ATH. Certo nescis. Audistin tu Missas Sclavica lingua? HIL. Vergerius, primum habuit in Illyria, Modrusiae scilicet, deinde patriae suae Episcopatum, qui est in Italia, nempe citra Arsiam fluvium: Nam ibi nunc est Italiae terminus, qui aliquando fuit ad Rubiconem: a Vergerio itaque saepe audivi, quod in utraque diocesi Iustinopolitana & Modrusiensi, Missae alicubi latina, alicubi Sclavica peragantur, ac non modo illic, sed in Carnia, in Carniola, in Croatia & alibi quoque, & est plane notorium. ATH. Cum feceris mentionem Vergerii, quem audio ante triennium caepisse curare,

²³ Izvor te legende je nejasen, vsekakor pa se že papež Inocenc IV., ki je leta 1248 dovolil uporabo glagolice (in s tem slovanskega jezika) v bogoslužju, skliceval na Hieronima: »Porrecta nobis petitio tua continebat, quod in Slavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se habere a b. Hieronymo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis.« Prim. Jagić 130–137; v povezavi s humanističnimi genealogijami Simoniti, *Med humanisti* 170–171.

²⁴ Komentar a parte. Zakaj mu tega ne bi verjeli? Zakaj Trubarju verjamemo na besedo, da ga je Bonomo poučeval tudi v slovenščini (v to smer gre deloma tudi Grdina 179–188, ki sicer priznava Trubarjevo humanistično ozadje, a še bolj poudarja Bonomovo zanimanje za slovenščino), Vergeriju, ki je maševal v Modrušu in v Kopru in pozneje dejansko sprožil prevajanje *Biblije* v slovenščino, pa ne? Racionalen sklep je, da je bilo pri obeh zanimanje za lokalne jezike povezano s humanistično držo, da pa je pri Vergeriju dobilo nov impulz s prestopom med reformatorje.

ut in linguam Slavicam novum Testamentum converteretur ... (*Dialogi quatuor* 62r.)

HILARIJ: [...] Toda poslušaj še ostalo. Eck v svojem predzadnjem *locus communis* nekaj čenča o Hieronimu, ki da je dosegel, da so začeli maševati v slovanskem jeziku. Pravlјice pripoveduje. Maše so začeli v jeziku Slovanov opravljati šele dolgo po Hieronimovem času, zagotovo pa šele pred šeststo leti, v času Metoda in Cirila, ki sta Moravsko pripeljala h Kristusovi veri. ATANAZIJ: Kaj imaš zdaj s tem neumnim Eckom? Zakaj ga citiraš? HILARIJ: Počakaj, boš videl. Potem ko konča s pravljico, Eck zatrdi, da se je ljudstvo, ki govori ta jezik, že zdavnaj odreklo svojemu privilegiju in se prilagodilo latinski Cerkvi. ATANAZIJ: Odkimavaš, kot bi hotel znikati. HILARIJ: Natanko tako, odločno znikomam. Ljudstvo, ki govori ta jezik, se nikakor ni odreklo svojemu privilegiju (če je sploh bil privilegij) in se nikakor ni prilagodilo latinski Cerkvi. ATANAZIJ: Tega pa gotovo ne veš. Si kdaj slišal mašo v slovanskem jeziku? HILARIJ: Vergerij je imel škofijo najprej v Iliriji, mislim da v Modrušu, nato pa v svojem rodnem mestu, ki je v Italiji, tostran reke Raše: kajti tam je zdaj meja Italije, ki je bila nekoč pri Rubikonu. In od Vergerija sem večkrat slišal, da v obeh škofijah, koprski in modruški, maše potekajo nekje v latinskem, nekje v slovanskem jeziku; ne le tam, temveč tudi na Kranjskem in Koroškem, na Hrvaškem in tudi drugod, in to je precej znano. ATANAZIJ: Ko si že omenil Vergerija, o katerem slišim, da se je pred tremi leti začel truditi, da bi nastal prevod Nove zaveze v slovanski jezik ...

Hosius (in Eck)²⁵ z omenjanjem Hieronima potvarjata zgodovino, saj je jasno, da glagolska liturgija izvira od Cirila in Metoda. Vergerij je razumel, da skuša Hosius protestante zapeljati v neperspektivno glagoljštvo, zato je mit o Hieronimovi slovanski *Bibliji* s posmehom zavrnil; njegov protipredlog je izrazito pragmatičen, saj se omejuje na Slovence in »Dalmatince«, v mislih pa ima moderen prevod, ki bi bil razumljiv Slovencem in vsaj še *delu* Hrvatov.²⁶

Načrt o »univerzalni« (južno)slovanski *Bibliji* Vergerij ponovno omeni v delu *Agl'inquisitori che sono per l'Italia*:²⁷

²⁵ Znameniti protireformacijski teolog Johannes Eck (1486–1543); v svojih *Loci communes* je med drugim omenjal Hieronima: »Identidem aliqui de lingua Sclavonica latissima testantur a Hieronymo impetratum; uti Mediloviensis in Cronica Polonorum testatur, in memoria hominum Cracoviae in Sacello Sanctae Crucis (si recte nominis memini, nam librum non habeo ad manus) Sclavonice missas celebratas. At gens huius linguae dudum cessit huic privilegio, et se Latinae conformat ecclesiae« (Fraenkel 377, ki citira po zadnji izdaji iz leta 1543).

²⁶ Marinčič, »Amore patriae teneri non potuit« 21–22; tam tudi druga literatura. Razlike med Trubarjevimi in Vergerijevimi pogledom na razmejitve med južnoslovanskimi jeziki prepičljivo opisuje Grdina, *Od brižinskih spomenikov* 116–120.

²⁷ Izvrsten prikaz tega dela je objavil Tomaž Jurca.

Ho fatt'io tradur l'Evangelio di san Matteo in quella lingua che più serve alla Carnia e Carniola. Poi nella medesima M. Primo Trubero Carno (ancor questo porrete nel catalogo ha tradotto il Nuovo testamento, il quale è stampato in Tubinga. Finalmente è tradotta già tutta la Bibbia in una lingua più elegante e che più communemente servirà a stamparsi senza lungo indugio. (47r.)

Prevesti sem dal Matejev evangelij v jezik, ki še najbolj služi Kranjski in Koroški. V isti jezik je Kranjec M. Primož Trubar (no, tudi njega dodajte v svoj katalog [Vergerij sarkastično opozarja, da so Trubarja pozabili uvrstiti v indeks prepovedanih knjig]) prevedel Novo zavezo, ki je bila natisnjena v Tübingenu. Naposled pa obstaja prevod celotne *Biblije* v elegantnejši jezik in za širšo uporabo – ta bo šla brez velikega odloga v tisk.

Prevod celotne *Biblije*, pripravljen za tisk, je Vergerijeva fantazija. Vendar je zanimiv poudarek, da bo ta »elegantnejša« slovenska *Biblija* bolj splošno uporabna. Kidrič (*Zgodovina* 33) je prvi smiselno opozoril, da je imel Vergerij v mislih konstrukcijo književnega jezika po zgledu »Germanije, Italije, Francoske, Španije«. Vendar se je Kidrič očitno motil v domnevi, da je hotel Vergerij ta jezik utemeljiti na stari cerkveni slovanščini – za razliko od Trubarja, ki je izhajal iz živega jezika (»Prof. Murko« 190). Razloček je v resnici tanjši: iz živega jezika sta izhajala oba, le da je imel Vergerij večje (in očitno pretirane) ambicije. Ideja o širše razumljivi slovenski *Bibliji* spominja na Skalića; z »eleganco« je imel tudi Vergerij nedvomno v mislih oblikovanje čistega slovenskega jezika, ki bi bil širše razumljiv ravno zato, ker ne bi imel lokalnih posebnosti, kot so Trubarjevi (ljubljski) nemicizmi.

Olga Nedeljković je v svojem sicer prepričljivem prispevku potegnila zelo ostro ločnico med Vergerijem, ki pod vplivom Vlačića Ilirika prisega na »ilirščino«,²⁸ in Trubarjem, ki domet knjižnega jezika pragmatično omejuje. Vlačić in Vergerij sta humanista in univerzalista, Trubar predvsem verski reformator pod močnim nemškim vplivom. Vergerijevi razmisleki o oblikovanju novega literarnega jezika so očitno presegali Trubarjev verskopropagandni pragmatizem. In vendar iz pričevanj o nesoglasjih med Vergerijem in Trubarjem ni mogoče sklepati, da sta pripadala dvema različnima svetovoma. Tudi Vergerij je bil v tem času luteranski propagandist. O njegovih jezikovnih razmislekih ne vemo veliko, očitno pa je bil njegov slovensko-dalmatinski načrt bistveno bolj realističen od Skalićeve vseslovenske utopije: morda je skušal Vergerij Trubarjev nesistematični pragmatizem korigirati z zmernim purizmom, ki bi omogočil konstrukcijo slovensko-»dalmatinskega«

²⁸ O Vlačićevih jezikovnih pogledih prim. Läg Reid; tam tudi druga literatura.

literarnega jezika. Ta ne bi imel ničesar skupnega s staroslovanskimi liturgičnimi ostalinami ali s Hieronimovo »dalmatinsko *Biblijo*«; to bi bil jezik, ki bi se skušal v široki razumljivosti in »eleganci« vsaj zelo od daleč približati latinščini, jeziku kultiviranega sveta.

Vergerijeva »pragmatična utopija« se je pozneje vsaj v dveh pogledih izkazala za vizionarsko: vsebovala je »prerokbo« literarne slovenščine (ki se je med drugim očistila nencizmov!), a tudi ilirističnih utopij 19. in 20. stoletja. Iz poznejše perspektive se zdi, da je v konfliktu med dosmrtnima prijateljema Vergerijem in Trubarjem embrionalno utelešen spoj, o katerem v sorodnem kontekstu govori Primož Simoniti:

Sprava moralno izpopolnjenega človeka in njegovega ljudstva z Bogom je geslo časa. Humanistom sta bili poglavitno sredstvo za doseg tega cilja lepa književnost in omika, reformatorjem čista božja beseda, razumljiva tudi neukim ljudem. Iz tega se je rodila slovenska književnost. (Simoniti, *Med humanisti* 172)

Trubar slovenske književnosti ne začena kot samonikli genij, temveč kot zborist, ki se je v Bonomovi tržaški šoli mučil z Vergilijem in Erazmom. Kot sam priznava, je bil v latinščini šibek; uporabljal jo je kvečjemu v sili, na primer v dopisovanju z Vergerijem, ki ni znal nemško.²⁹ Z Vergerijem je prišel v stik šele v Nemčiji, ko sta bila že oba v eksilu. Od tega časa naprej je tudi sam Vergerij latinščino vedno pogosteje nadomeščal z italijanščino. A četudi to pomeni izgubo stika z latinskim humanizmom italijanskega tipa, ne pomeni izgube stika z evropskim renesančnim humanizmom nasploh. Trubar prek Bonoma in prek dramatične osebne zgodbe Vergerija mlajšega ostaja vpet v intelektualne tokove 16. stoletja. V njegovem razvoju se je – očitno zlasti pod vplivom italijanskih mentorjev – v malem odvil tisti odločilni proces, ki je značilen zlasti za severno renesanso: konfesionalizacija humanizma (o tem izvrstno piše Erika Rummel). Čeprav se Trubar v Bonomovi šoli ni razvil v latinsko pišočega humanističnega literata,³⁰ se je pri idejno širokem renesančnem

²⁹ »Latine haud libenter scribo, nisi necessitate compulsus, sicuti d. Vergerio semper latine scribere cogor, postquam germanicam linguam non intelligit. Nam vereor in scribendo latine ne committam aliquem soloecismum et ne peccem in Priscianum.« Elze, *Primus Trubers Briefe*, 26; Rajhman 27; Vrečko in Krajnc-Vrečko 24, 26. Trubarjeva latinščina je sicer brezhibna in velikokrat duhovita. Vergeriju se je Luthrova latinščina zdela barbarska. Iz današnje perspektive, ko šibke točke Luthrove latinščine komaj še zaznavamo, Trubarjevih (jezikovno neoporečnih) latinskih zapisov pa imamo malo, se ključno vprašanje glasi: *Koliko slabša* je bila Trubarjeva latinščina od Luthrove?

³⁰ Cavazza (»Bonomo, Vergerio, Trubar« 93) o njem realistično zapiše: »In realtà il riformatore carniolino non divenne mai un fine letterato.« Podobno že Kidrič, »Ogrodje« 194. Citat, ki je pričujočemu članku dodan kot motto, ta pogled vsaj

škofu že zgodaj seznanil s heterodoksnimi idejami, celo s Calvinom. In čeprav njegov poznejši reformatorski aktivizem ni pustil veliko časa za teološko poglobljene doktrinarne razmisleke, se v njegovi zgodbi v malem zrcali Vergerijeva: obe zgodbi se razpenjata med »latinskim« svetom severnega Jadrana (Koper in Padova; Trst) in »germanskim« svetom reformacije, pri čemer sta kot Negermana v tem svetu oba slejkoprej ostala tujca; še več: njunima domovinama ni bilo namenjeno, da bi ju reformacija kaj več kot oplazila. Morda je tudi iz sorodnosti osebnih in narodnih izkušenj izvirala globoka vez, ki je občasna nesoglasja (najbrž povezana predvsem z doktrinarnimi in načelnimi jezikovnimi razmisleki) niso mogla skaliti. V pismu 4. oktobra 1565 Vergerijev nečak Ludovico vojvodi Krištofu poroča, da je Trubar bedel pri Vergerijevi smrtni postelji in ga »kot rojak do njegovega zadnjega diha tolažil z duhovnimi tolažili« (»tamquam conterraneus spiritualibus consolationibus usque ad ultimum spiritum solatus est«; von Kausler in Schott 443–444).

Iz poznejše perspektive ima Vergerijeva pobuda za slovenski prevod *Bible* predvsem kulturni pomen. Toda morda ne le *ex posteriori* in ne nujno zgolj zato, ker se reformacija na osrednjem slovenskem ozemlju ni uveljavila. Nesoglasja med dosmrtnima prijateljema Vergerijem in Trubarjem povzemajo pogloblilno dilemo, povezano s konstrukcijo literarne slovenščine. Poleg tega imajo Trubarjevi prevodi še en izrazito literarni kontekst. Vergerij je bil že v svoji pravoverni katoliški fazi zaščitnik prevajalcev. Divus, koprski humanist z imenom ali psevdonomom »Božanski«, mu je kot novemu koprskemu škofu posvetil prvi tiskani prevod Homerja.³¹ Trubar je pozneje v predgovoru k prvemu delu *Nove zaveze* (*Ta prvi dejl tiga Noviga testamenta*, 1557) o Vergeriju zapisal, da je bil takoj »za Bogom prvi in najpomembnejši sprožitelj« njegovega prevajalskega dela.³² Se je s tem Trubar pomenljivo spomnil vloge, ki jo je imel Vergerij kot zaščitnik »koprškega Homerja«, »božanskega« Divusa? V Divusovem verzem uvodu (prev. Gantar 25–26) se namreč nespečnemu avtorju prikaže »božanski Homer« (*divinus Homerus*) in ga (po Enijevev in Petrarkovem zgledu) spodbudi k prevajanju – Homerja. Uvod se sklene s pomenljivima verzoma:

deloma postavlja pod vprašaj, saj kaže, da si je Trubar zavestno prizadeval za izrazno kulturo, ki bi sledila načelom humanistične.

³¹ Prim. Marinčič, »Lie quiet, Divus«, in druge članke v istem zborniku; tam tudi druga literatura.

³² D. Vergerius ist nach Gott der erst und fürnembst Ursacher das dises dolmet-schen angefangen worden« (Sakrausky 99; v izdaji Vrečko 27 to ključno robno besedilo žal manjka).

Tum Graeca ausoniis miscentes carmina verbis
ornate excultam *non uno dogmate* mentem.

Pomešajte grške pesmi med avzonske (tj. latinske) besede,
in naj vaša miselna omika ne temelji *samo na enem prepričanju*.

Celo če je imel Divus s tem v mislih samo »grško literaturo« kot dopolnilo monopolu latinščine, *dogma* v tem času ni bila nevtralna beseda (Marinčič, »Lie quiet, Divus« 42). Divus v knjigi, posvečeni novemu škofu, gotovo ni namigoval na Luthra. Morda je kaj vedel o Vergerijevih stikih z italijanskimi »evangelisti« in z zmerno reformnimi strujami v Franciji.³³ A tudi če ni meril niti na to, je sporočilo teh verzov vsaj erazmovsko: *ad fontes*. To napotilo je potencialno heretično, saj ga je lahko vsak bralec prenesel tudi na svete knjige.

Trubarjeva misel, da je Vergerij »drugi za Bogom«, sama po sebi pomeni atentat na avtoriteto Hieronimove *Vulgate*. Tem bolj, ker je pod avspiciji istega Vergerija, tedaj še koprskega škofa, izšel tudi od Homerja navdihnjeni latinski prevod »poganske biblije«. Da Trubar, nekdanji Bonomov učenec in bralec Vergilija, ne bi vedel za Divusa in njegovo zvezo z Vergerijem, se zdi komaj verjetno.

Toda vzporednica med Divusom in Trubarjem ni samo simbolna. Divusov prevod Homerja je bil šolska prozna parafraza, namenjena učencem grščine. Razpored strani in verzov se je ujema z Manuzijevo standardno izdajo Homerja v grščini. Duh tega šolskega prevoda je bil karseda erazmovski: Divus ni prevajal, temveč je bralca zgolj »obveščal« o božanskem izvirniku. In vendar popularnost tega prevoda priča, da so ga spričo neznanja grščine še stoletja pozneje brali zlasti samostojno.³⁴ Katoliškemu humanistu Vergeriju, ki je znal grščino gotovo slabše od svojega starejšega sorodnika Vergerija starejšega, je torej Divus ob nastopu škofovske službe v Kopru posvetil Homerja za ukaželjno ljudstvo, ki po možnosti zna vsaj latinsko. Protestantski humanist Vergerij je moral dve desetletji pozneje Trubarja, ki po lastni izjavi ni znal ne hebrejsko ne grško,³⁵ pre-

³³ Jacobson Schutte (105 isl.) obdobje »preobrazbe« opredeli z leti 1536–40. Cavazza, »Umanesimo e riforma in Istria« 99, je celo prepričan, da je Vergerij prišel v stik s protestantskimi idejami takoj ob vrnitvi v Koper. Vendar opaznih stikov z »evangelisti« pred letom 1539 ni, poleg tega je sam koncept evangelistov problematičen, zato je tu potrebna previdnost; gl. pregled mnenj pri Pierce, »A New Look«.

³⁴ Izvod, ki ga je Ezra Pound po naključju kupil v Parizu, v prvi pesmi njegovih *Cantos* nastopa kot ključni vir inspiracije; prim. moj članek »Lie quiet« 32–33.

³⁵ O tem, o svojem upiranju in o Vergerijevem prepričevanju odkrito govori v predgovoru k prvemu delu *Nove zaveze* leta 1557 (*Ta prvi dejl tiga Noviga testamenta*; Sakrausky 103; Vrečko 32, 52–53), že v letu prevoda Matejevega evangelija pa v pismu

pričati, naj začne v nasprotju s svojimi načeli (in z njegovo pomočjo)³⁶ svete knjige prevajati v slovenščino. Očitno ga je prepričal s pragmatičnim (bolj humanističnim kot pa dosledno protestantskim) argumentom, da je Erazmov latinski prevod dovolj dober približek.³⁷

LITERATURA

- Babuder, Giacomo. *Pietro Paolo Vergerio il seniore da Capodistria, uno de' più celebri umanisti italiani all'epoca del Risorgimento*. Atti dell' I. R. Ginnasio Superiore di Capodistria, anno scolastico 1865–1866. Capodistria: G. Tondelli, 1866.
- Barbarič, Štefan. »Ideje humanizma v delih slovenskih protestantov«. *Slavistična revija* 24.4 (1976): 409–420.
- Bischoff, Conrad. *Studien zu P. P. Vergerio dem Älteren*. Berlin in Leipzig: W. Rothschild, 1909.
- Bonazza, Sergio. »Primož Trubar in italijanska reformacija«. *Trubarjev zbornik* 3. Ur. Franc Jakopin, Marko Kerševan in Jože Pogačnik. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 1996. 22–33.

Bullingerju poroča, da ga je Vergerij dolgo zaman prepričeval, naj začne prevajati iz latinščine in nemščine: »[D]er [sc. Vergerius] hat dits jar mit mir vill gehandelt, damit mich vnterstuende aus latein vnd teutsch das neu testament in die windisch sprach zuuerdoldmetschen, welches jme, nachdem mich vntüglich, dieweil griechisch noch hebraisch nicht khan, erkhen, abgeschlagen« (13. september 1555; Elze, *Primus Trubers Briefe* 20; Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, 86; Vrečko in Krajnc-Vrečko 19–20).

³⁶ Nobenega dvoma ni, da je Vergerij znal nekaj slovenščine in hrvaščine (gl. zgoraj, op. 24). Da je Trubarju spočetka vsaj nekoliko pomagal pri grščini, dokazuje podpis »V. T.« pod prevodom *Matejevega evangelija*: »H drugimu vom poveimo, de smo mi v le-tim našim prevračenu smo veden imeili pred sebo ta pravi studenic tiga Noviga testamenta, kir ie gerški pissan« (prim. Vinkler 17). »Mi« je pojasnjen s podpisom V. T. Vergerijevo pomoč dopušča tudi Grdina (*Od Brižinskih spomenikov* 189), ki Italijanu sicer ni izrazito naklonjen. Prim. že Rupel, *Primož Trubar* 91. Nasprotno pa je Grafenauer (299) v omembi grščine prepoznal Vergerijevo koristoljubno manipulacijo: »Napeljal ga je pa k temu bržkone ničemurni P. P. Vergerij; pozneje namreč, ko Vergerij ni več kumoval Trubarjevim delom, je postal Trubar odkritosrčnejši in se ni več bahal z grščino, ki je ni znal.« Grafenauer skuša popolno odvisnost od Luthra dokazati predvsem zato, da bi eliminiral Vergerija kot pomočnika pri grščini; ni pa pozoren na Erazma.

³⁷ Ahačič (268–274) z nekaj primeri dokazuje, da je bil Erazem za Trubarjev prevod pomembnejši od Luthra, vendar temeljitejša raziskava ostaja deziderat. Širca (202) smiselno opozarja tudi na Trubarjevo poznejše sklicevanje na Hilarija iz Poitiersa (Sakrasky 103; Vrečko 32, 53), ki ni znal hebrejsko in je povrh pri eksegezi svetih knjig priporočal uporabo cerkvenih očetov; Hilarijeva dela je izdal ravno Erazem! – Zаметki tega prispevka so bili predstavljeni na simpoziju *Evropski humanizem in njegovi izzivi* 8. septembra 2017 ter na simpoziju *Divina* v Kopru 27. oktobra 2017. Za dragocene pripombe in sugestije se zahvaljujem Primožu Simonitiju, anonimnemu recenzentu pa za koristne bibliografske napotke.

- Buzzi, Franco. »Pier Paolo Vergerio incontra Lutero a Wittenberg«. *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*. Ur. Ugo Rozzo. Videm: Forum, 2000. 3–32.
- Cavazza, Silvano. »Nenavadna osebnost: Profil Petra Pavla Vergerija«. *Stati inu obstati* 17–18 (2013): 10–26, 296–297.
- – –. »Bonomo, Vergerio, Trubar: Propaganda protestante per terre di frontiera«. *La Gloria del Signore. La riforma protestante nell'Italia nord-orientale*. Ur. Gianfranco Hofer. Mariano del Friuli: Ed. della Laguna, 2006. 91–158.
- – –. »Umanesimo e riforma in Istria: Giovanni Battista Goineo e i gruppi eterodossi di Pirano«. *L'umanesimo in Istria*. Ur. Vittore Branca in Sante Graciotti. Florence: Olschki, 1983. 95–117.
- – –. »Una vicenda europea: Vergerio e il caso Spiera, 1548–49«. *La fede degli italiani: Per Adriano Prosperi*. Vol. 1. Ur. Guido Dall'Olio et al. Pisa: Edizioni della Normale, 2011. 41–51.
- Di Brazzano, Stefano. *Pietro Bonomo (1458–1546): Diplomatico, umanista e vescovo di Trieste: La vita e l'opera letteraria*. Trst: Parnaso, 2005.
- Dović, Marijan. »Vodnik, Prešeren in začetki postavljanja spominskih obeležij slovenske literarne kulture«. *Primerjalna književnost* 36.2 (2013): 185–203.
- Elze, Theodor, ur. *Primus Trubers Briefe*. Tübingen: Litterarischer Verein in Stuttgart, 1897.
- Elze, Theodor. »Die slowenischen protestantischen Bibelbücher des XVI. Jahrhunderts«. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 16 (1895): 117–167.
- Fraenkel, Pierre, ur. *Johannes Eck: Enchiridion locorum communium adversus Lutherum et alios hostes ecclesiae (1525–1543)*. Mit den Zusätzen von Tilmann Smeling O. P. (1529, 1532). Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1979.
- Gantar, Kajetan. »Andreas Divus iz Kopra, prevajalec Homerja«. *Divina: Andreas Divus Iustinopolitanus*. Ur. G. Pobežin in P. Štoka. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2016. 19–26. Prvič izšlo: *ZČ* 24 (1970): 273–78.
- Gherardo, Paolo, ur. *Nuovo libro di lettere de' più rari autori della lingua volgare italiana*. Benetke: Paolo Gherardo, 1545.
- Grafenauer, Ivan. »O Trubarjevem prevodu evangelijev«. *Dom in svet* 27 (1914): 297–303.
- Grđina, Igor. »Der Humanismus und Primus Truber«. *Tu felix Europa: Der Humanismus bei den Slowenen und seine Ausstrahlung in den mitteleuropäischen Raum | Humanizem pri Slovencih in njegovo izžarevanje v srednjeevropski prostor*. Ur. Vincenc Rajšp, Feliks J. Bister in Miroslav Polzer. Dunaj/Ljubljana: Slovenski znanstveni institut na Dunaju/ZRC SAZU, 2011. 77–84.
- – –. *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja, 1999.
- Gruden, Josip. »Peter Pavel Vergerij in njegov stik s slovenskimi deželami: Arhivalni doneski«. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 19 (1909): 142–152.
- Hosius, Stanislaus. *Dialogus de eo, num calicem laicis et uxores sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit*. Dillingen, 1558.
- Hubert, Friedrich. *Vergerios publizistische Thätigkeit. Nebst einer bibliographischen Übersicht*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1893.
- Jacobson Schutte, Anne. *Pier Paolo Vergerio: The Making of an Italian Reformer*. Ženeva: Librairie Dröz, 1977.
- Jagić, Vatroslav. *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1913.
- Jovanović, Neven. »Pavao Skalić protiv Pier Paola Vergerija, 1559–1564«. Pobežin,

- Gregor, in Peter Štoka, ur. *Secretarii actiones Petri Pauli Vergerii*. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2018. 10–25.
- Jurca, Tomaž. »Inkvizitorjem po Italiji: Polemika Petra Pavla Vergerija ml. s pisci cerkvenih seznamov prepovedanih knjig«. *Stati inu obstati* 23–24 (2016): 76–97.
- Kallendorf, Craig W., ur. *Humanist Educational Treatises*. I Tatti Renaissance Library 5. Cambridge, Mass., 2002.
- Katičić, Radoslav. »Zur Polemik von Primus Truber mit Paulus Skalich«. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53 (2007): 55–66.
- Kidrič, Francè. »Prof. M. Murko o 'početkih jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov'«. *Ljubljanski zvon* 42.3 (1922): 188–90.
- — —. *Zgodovina slovenskega slovstva: Od začetkov do marčne revolucije; Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica, 1929.
- Koruza, Jože. *Slovstvene študije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991.
- Lägeid, Annelies. »Matthias Flacius Illyricus und die kroatische Sprachenfrage des 16. Jahrhunderts«. *Matthias Flacius Illyricus – Leben und Werk*. Ur. Josip Matešić. München: Südsteuropa-Gesellschaft, 1993.
- Lorenz, Sönke. »Von Primus Trubers Saulus zu seinem Paulus: Pietro Paulo Vergerio«. *Primus Truber 1508–1586: Der slowenische Reformator und Württemberg*. Ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag: 2011. 247–257.
- Manuzio, Paolo, ur. *Lettere volgari di diversi nobilissimi huomini et eccellentissimi ingegni scritte in diverse materie*. Libro primo. Benetke, 1542.
- Marinčič, Marko. »*Amore patriae teneri non potuit*: Dva Vergerija o Hieronimu (in o mejah lokalnega patriotizma)«. Pobežin, Gregor, in Peter Štoka, ur. *Secretarii actiones Petri Pauli Vergerii*. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2018. 10–25.
- — —. »Lie quiet, Divus: Homerska prerojenja in rojstvo modernizma iz duha latinske preparacije«. *Divina: Andreas Divus Iustinopolitanus*. Ur. Gregor Pobežin in Peter Štoka. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2016. 31–51.
- McManamon, John M. *Pierpaolo Vergerio the Elder: The Humanist as Orator*. Tempe, AZ: Arizona State University, 1996.
- Murko, Matija. *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Prag/Heidelberg: Carl Winter, 1927.
- Nedeljković, Olga. »Illyrian Humanist Ideas in the Works of the South Slavic Protestant Publishers in Urach«. *Slovene Studies* 6.1–2 (1984): 127–42.
- Pierce, Robert A. *Pier Paolo Vergerio the Propagandist*. Roma: Edizioni di storia e letteratura, 2003.
- — —. »A New Look at the Conversion of Pier Paolo Vergerio«. *Pier Paolo il Giovane, un polemista attraverso L'Europa del Cinquecento*. Ur. Ugo Rozzo. Videm: Forum, 2000. 83–97.
- Pobežin, Gregor. »*Magna enim est spes de pace*: Vergerijev spis *Duae actiones secretarii pontificii* in njegova stališča do Tridentinskega koncila«. Pobežin, Gregor, in Peter Štoka, ur. *Secretarii actiones Petri Pauli Vergerii*. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2018. 58–89.
- Pogačnik, Jože. »Peter Pavel Vergerij ml. v slovenski literarni znanosti«. *Prevednotenja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001. 33–42.
- — —. *Zgodovina slovenskega slovstva I: Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok*. Maribor: Obzorja, 1968.
- Rajhman, Jože, ur. *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.

- Rajšp, Vincenc. »Povezanost slovenske in hrvaške reformacije«. *Stati inu obstatu* 19/20 (2014): 337–347.
- Robert A. Pierce. »A New Look at the Conversion of Pier Paolo Vergerio«. *Pier Paolo il Giovane, un polemista attraverso L'Europa del Cinquecento*. Ur. Ugo Rozzo. Udine: Forum, 2000. 83–97.
- Rummel, Erika. *The Confessionalization of Humanism in Reformation Germany*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Rupel, Mirko. *Primož Trubar: Življenje in delo*. Ljubljana, 1962.
- . »Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bullingerju«. *Slavistična revija* 5–7 (1954): 239–45.
- . *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Sakrausky, Oskar, ur. *P. Truber: Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Dunaj/Ljubljana: Institut für protestantische Kirchengeschichte Wien/Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1989.
- Schnurrer, Christian Friedrich. *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert*. Tübingen, 1799.
- Simoniti, Primož. *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979.
- . »Janž Ravbar: Oratio ad principem et senatum Venetum, 1507; govor renesančnega diplomata«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 12.1/3–4 (2010): 307–324.
- . *Med humanisti in starimi knjigami: Prispevki k slovenski kulturni zgodovini*. Ljubljana: Slovenska matica, 2007.
- Sixt, Christian Heinrich. *Petrus Paulus Vergerius, päpstlicher Nuntius, katholischer Bischof und Vorkämpfer des Evangeliums: Eine reformationsgeschichtliche Monographie*. Braunschweig, 1855.
- Širca, Alen. »Renesančni humanizem v slovenski književnosti v obdobju reformacije in baroka«. *Svetovne književnosti in obrobja*. Ur. Marko Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, 2012. 193–220.
- Trubar, Primož. *Ta prvi deil tiga noviga testamenta*. Tübingen, 1557.
- Vergerio, Pier Paolo. *Agli inquisitori che sono per l'Italia: Del catalogo di libri eretici, stampato in Roma nell'anno presente*. 1559.
- . *Dialogi quatuor de libro, quem Stanislaus Osius ... edidit*. Tübingen, 1559.
- . *La historia di M. Francesco Spiera, il quale per havere in varii modi negata la conosciuta verità dell'Evangelio, cascò in una misera desperatione*. [Basel], 1551.
- [Vergerio, Pier Paolo, Primož Trubar.] *Ta evangelij svetega Matevža*. Tübingen: Ulrich Morhart, 1555.
- Vinkler, Jonatan, ur. *Primož Trubar: Ta evangeli svetiga Matevža 1555. Ta prvi deil tiga Noviga testamenta 1557*. Zbrana dela Primoža Trubarja 12. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2017.
- Kausler, Eduard von, in Theodor Schott, ur. *Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius*. Tübingen, 1875.
- Vrečko, Edvard, ur. *Primož Trubar: Nemški spisi (1550–1581)*. Zbrana dela Primoža Trubarja 11. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2011.
- Vrečko, Edvard, in Fanika Krajnc-Vrečko, ur. *Primož Trubar: Pisma*. Zbrana dela Primoža Trubarja 10. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2015.
- Ziliotto, Baccio. *Nuove testimonianze per la vita di Pier Paolo Vergerio il vecchio*. Trst, 1906.

Vergerio the Younger and Primož Trubar: The Beginnings of Slovenian Literature between Latin Humanism and the Reformation

Keywords: Slovenia / cultural history / Latin humanism / Reformation / Trubar, Primož / Vergerio, Pier Paolo the Younger / *Bible* / Slovene translation

In the introduction to his translation of the *Gospels* and the *Acts of the Apostles* into Slovenian (1557), the Protestant reformer Primož Trubar paid reverence to Pier Paolo Vergerio the Younger. Vergerio was once a leading politician of the Catholic Church and now an ideologue of the Reformation, as the individual who was, »besides God, the most important instigator« of his work. Despite this declaration, the contribution of Vergerio to the emergence of first translations of the *Bible* into Slovenian is often downplayed in older histories of literature and in textbooks, which tend to idolize Trubar's native literary talents. This paper shows that while one should not exaggerate the extent of Trubar's humanistic education, Vergerio's spiritual biography provides an internationally relevant intellectual context for his translatory work. Vergerio developed from a traditional humanist who supported Andreas Divus' Latin translation of Homer and scorned Luther for his bad Latin to a militant reformer who, nevertheless, acquiesced to foster and supervise translations of the New Testament from Erasmus and Luther rather than from the original. Also, Vergerio never abandoned the idea of constructing a new common literary language of the Slovenians and Dalmatian Croats based upon Latin (instead of Glagolitic) script. This purely theoretical project was a pragmatic compromise between the Pan-Slavism of the humanists (e.g., Pribojević) and Trubar's extreme pragmatism that, among other things, tolerated colloquial Germanisms typical of the Ljubljana dialect. The project was visionary insofar as it anticipated not only the anti-German purism of later literary Slovenian but also the 19th-century utopias of Illyrian as a universal language of those South Slavs who used the Latin script.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 27-23=163.6:929Trubar P.

930.85(497.4)"15"